

Frans Pluijmaekers: een Rooms tijdsdocument

ANTON LAEVEN

Frans is in 1945 in de vroedvrouwenschool te Heerlen geboren; hij groeide op in Schoonbron, destijds nog behorende tot de gemeente Wijlre. Zijn ouders runden een boerenbedrijf zoals er in die tijd nog vele waren. Er waren acht kinderen en daarnaast nog een inwonende oma, opa en tante. Het was hard aanpopen voor de kleine boerenbedrijfjes en de kinderen werden dan ook ingezet bij de verschillende werkzaamheden. Zoals praktisch overal in Limburg was de opvoeding sterk op het katholieke geloof gericht. Vader Pluijmaekers is nog eenendertig jaar lid van het kerkbestuur geweest. Frans heeft tot zijn achtentwintigste levensjaar in het ouderlijk huis gewoond, waar nu nog zijn zus José – getrouwd met Lau

Van den Hove – en broer Jan wonen. Frans woont vanaf zijn huwelijk begin jaren zeventig in Hulsberg; hij heeft een zoon en twee kleinzonen.

Samen met zijn echtgenote Jacqueline verricht Frans veel vrijwilligerswerk binnen de parochie van de H. Clemens in Hulsberg. Frans is gespecialiseerd in rouwbegeleiding in de vorm van pastorale gesprekken. Aan de Universiteit voor Theologie en Pastoraat (UTP) te Heerlen heeft hij zich verder ontwikkeld in de moeilijke materie van rouwverwerking.

In zijn bijna veertigjarige carrière als uitvaartverzorger bij DELA heeft hij eveneens veel ervaring opgedaan bij het begeleiden van rouwenden. Zijn inzet voor de nabestaanden was zeer gedreven, vol overgave en passie en daardoor werd hij veel gevraagd. Frans heeft vanaf het begin steeds geprobeerd – binnen de mogelijkheden die er waren – de persoonlijke inbreng van de rouwenden te vergroten.

In de jaren '60 van de vorige eeuw was het nog vanzelfsprekend dat de pastoor de tekst van het gedachtenisprentje opstelde. De priesters hadden boeken met kant-en-klare teksten voor verschillende categorieën van overledenen. Tegenwoordig heeft de Kerk de mogelijkheid gecreëerd om tijdens de avondwake met eigen muziek en teksten de overledene te herdenken. De uitvaartdienst de dag erna heeft dan een meer officieel-traditioneel karakter. Priesters die meer tussen de mensen staan geven tegenwoordig ook tijdens de uitvaartdienst ruimte aan de familie voor meer persoonlijke inbreng.

De vele veranderingen binnen de Kerk zijn ook zichtbaar geworden op de bidprentjes. Dat is één van de redenen waarom het zo interessant is de geschiedenis van het gedachtenisprentje en daarmee een stukje van de ontwikkelingen van de Kerk in de laatste honderdvijftig jaar te volgen. Ook bij genealogisch onderzoek zijn de prentjes vaak van groot belang. Naast vermelding van nauwe familierelaties zoals echtgenoot van ... en vader (moeder) van ... vermeldt men veelal geboorte- en sterfplaats, beroep, lidmaatschap van verenigingen of de maatschappelijke status, en zo bieden prentjes vaak interessante informatie over de familiegeschiedenis.

Op een bepaald moment is Frans begonnen met het verzamelen van gedachtenisprentjes en deze enorme verzameling bevat momenteel circa 700.000 stuks. Deze hobby heeft geleid tot de uitgave van twee zeer mooi uitgevoerde boeken; een derde boek is in voorbereiding. Frans wil hiermee de schatten aan cultuur, traditie, geschiedenis en schoonheid doorgeven aan de volgende generaties en hij doet dat niet alleen uit nostalgie, maar vooral omdat volgens zijn overtuiging dit religieus erfgoed ook vandaag de dag nog veel te bieden heeft. Het zijn tijdsdocumenten van het verleden: voor nu is het schoonheid en voor de toekomst biedt het inspiratie!

Naast het samenstellen van zijn boeken verzorgt Frans lezingen over de cultuurhistorie van dood, sterven en begraven.

Het eerste boek met de titel *“Gedachtenisprentjes”* behandelde de geschiedenis, de vormgeving en de functies van gedachtenisprentjes. Victor Spauwen, docent Sociale Wetenschappen aan de Fontys Hogeschool afdeling Theologie te Sittard, was mederedacteur en verzorgde het merendeel van de teksten.

De eerste echte gedachtenisprentjes – herinneringsprentjes, doodsprentjes of bidprentjes genoemd – verschenen rond 1650 in Noord-Nederland. De ontstaansgeschiedenis van de prentjes heeft alles te maken met de politieke situatie rond deze tijd. De Zuidelijke Nederlanden hadden een Spaans bewind, waardoor de dodenliturgie en de folklore rond dood en begravenis zich vrijuit konden ontplooiën. De oude middeleeuwse gebruiken leefden voort en werden aangepast, maar vroegen niet direct om een toevoeging zoals het gedachtenisprentje. In Noord-Nederland was de situatie anders; daar mochten de katholieken hun geloof niet in het openbaar beleven. Zoals in de hele geschiedenis van onderdrukking vond men toen ook wegen om toch het geloof en haar gebruiken te belijden. De schuilkerken in met name Amsterdam en in de Valkenburgse grotten zijn hier een goed voorbeeld van. In de zestiende eeuw ontstonden in de Noordelijke

Nederlanden bloeiende gemeenschappen van “klopjes”. Dit waren vrome katholieke vrouwen, echter geen kloosterlingen noch begijnen, hoewel hun levenswijze wel daarop leek. Zij stelden zich in dienst van de priesters voor catechisatie en ziekenzorg. Ook hielden zij zich bezig met het maken en verspreiden van devotieprentjes. De twee oudste prentjes stammen uit 1651 en zijn van Trijn Jans Olij, een van de eerste oversten van de Haarlemse klopjesgemeenschap.

In het begin waren de gedachtenisprentjes handgeschreven. Tot in de negentiende eeuw blijven deze prentjes voorbehouden aan priesters, religieuzen en leden van goede families. Pas in de twintigste eeuw is de welstand voor alle rangen en standen zo groot dat iedereen een gedachtenisprentje kan laten maken. In de loop van de tijd was het verspreidingsgebied van de gedachtenisprentjes voornamelijk West-Europa. De vroegste versies die speciaal gedrukt werden vertonen vaak het “knekelmotief”, te weten afbeeldingen met doodshoofden. Op de oudste prentjes komen ook meestal Bijbelteksten voor. Na 1880 verdwijnen deze prentjes met knekelmotief.

Rond 1850 verschijnt er een zwarte rand rondom die er een somber cachet aan geeft. Deze zwarte (of soms paarse) rouwrand blijft ongeveer een eeuw gebruikelijk. Soms zijn de prentjes extra fraai uitgevoerd, bijvoorbeeld getekend of gedrukt op perkament. Heel fijn knip- of snijwerk zorgt voor een rand van “kant” rondom handgemaakte prentjes. Later wordt dit soort kantversieringen in massaproductie ook wel gestanst.

Vanaf ongeveer 1815 zijn onder invloed van de Romantiek zogenaamde kerkhofprentjes verschenen. Deze laten een geromantiseerde kerkhofscene zien, veelal met graf of grafzerk. Hiervan afgeleid zijn de prentjes met tal van vormen van het kruis. Daarop komen een groot aantal verschillende symbolen voor zoals de *Duif* en *Ster* die voor het voortleven van de ziel staan, *Treurwilg* en *Cypres* als symbolen voor verdriet en rouw, het *Vlinder*-symbool van de verrijzenis uit de dood en het *Viooltje* als teken van trouw en duurzaamheid.

Een categorie die zeker ook benoemd moet worden zijn de “Aflaatprentjes”. Het ‘verdienen’ van een aflaat komt voort uit de kerkelijke leer, die zegt dat ieder mens niet direct naar de Hemel kan omdat iedereen zonden heeft begaan. De overledene moet daarom eerst in het Vagevuur boeten en kan daarna pas naar de Hemel. Door het

onder bepaalde voorwaarden bidden voor de overledene kan men het verblijf in het Vagevuur verkorten door aflaten te verdienen. Op de oude prentjes vindt men daarom heel vaak aangegeven hoeveel dagen de overledene korter in het Vagevuur zou verblijven, nadat men voor de overledene gebeden had. Het verdienen van een aflaat voor een overledene kennen de ouderen onder ons ook van het ritueel op Allerzielen; daar kon je ook een aflaat verdienen door te bidden in de kerk en dan naar het betreffende graf te gaan.

In de negentiende eeuw werd soms van het haar van de overledene een afbeelding of versiering gemaakt: een "haarprentje". Dat zijn unieke exemplaren, een 'gedachtenisprentje' voor slechts één of enkele nabestaanden. Het is een soort profaan relikwieprentje.

Opvallend is ook het vakmanschap van de tekenaars en graveurs uit de achttiende en begin negentiende eeuw. Afbeeldingen in de boeken van Frans geven daarvan een groot aantal voorbeelden.

Gedachtenisprentjes hebben natuurlijk ook een functie binnen het rouwproces. De tekst op de prentjes is nagenoeg altijd geïdealiseerd. Dat is natuurlijk begrijpelijk, omdat het idealiseren van de overledene een manier is om hem nog vast te houden. Het gedachtenisprentje heeft ook de functie van communicatiemiddel, om zodoende de overledene een plaats te geven in de harten van de lezers en oorspronkelijk zeer nadrukkelijk een plaats in de hemel. Het gedachtenisprentje is dan ook een van oorsprong katholiek rouwritueel.

In België was het een tijdlang gewoonte om het prentje te gebruiken als aankondiging van dood en begrafenis. Een andere bijzondere vorm van overlijdensaankondiging in België in de tweede helft van de achttiende eeuw waren bedrukte speelkaarten! Op de witte achterkant stond de tekst gedrukt die overlijden en begrafenis aankondigde. Speelkaarten stonden voor "vanitas" (ijdelheid) en als zodanig confronteerden zij de mens met de beperktheid van het aardse bestaan. In ons eigen Limburg is het op veel plaatsen, en zo ook in ons dorp, gebruikelijk om naast de rouwbrieven en rouwadvertenties middels huis-aan-huis bezorgde aankondigingen het overlijden en begraven te

melden. Een typisch Limburgs gebruik is de aankondiging van de zeswekendienst op de prentjes. Ook het fenomeen van de jaardienst is praktisch alleen binnen Limburg gebruikelijk.

Thans is het gedachtenisprentje op vele plaatsen, waar het eerst gemeengoed was, bijna weer verdwenen. De ontkerkelijking is daar ongetwijfeld voor een groot deel debet aan, alsmede het toenemende aantal crematies waar meestal geen prentje wordt uitgereikt. In Noord-Nederland, waar ooit de allereerste prentjes gemaakt werden, is het gebruik praktisch verdwenen. In Limburg en Brabant, België, Zwitserland, Spanje en in bepaalde streken in Duitsland wordt dit gebruik nog wel in stand gehouden.

Frans ontving na de uitgave van zijn eerste boek tal van positieve reacties, maar hij werd er wel door verschillende personen op gewezen dat er nog zoveel meer soorten devotieprentjes waren. Omdat hij geen liefhebber is van internet begon hij naar eigen zeggen aan een zevenjarige pelgrimstocht. Hij begon vooral ouderen te bezoeken en te vragen naar prentjes en oude kerkelijke gebruiken. Doordat Frans de nodige aandacht kreeg van pers en media, na de uitgave van het eerste boek, kreeg hij met zijn verzameling bekendheid en daardoor contacten met verzamelaars uit het hele land; deze kon hij daardoor nog fors uitbreiden. Op een bepaald moment had hij tot zijn verbazing vijftig verschillende soorten devotieprentjes, gedachtenisprentjes niet meegerekend. Van één verzamelaar ontving hij een bijzondere serie devotieprentjes afgebeeld op sigarenbandjes!

Frans heeft vervolgens besloten te gaan werken aan de uitgave van een tweede boek, dat vooral een kijkboek moest worden. Daarbij moest hij ook een keuze maken tussen het groot aantal mogelijke onderwerpen. Hij heeft toen voor het thema van de sacramenten gekozen.

Het zeer fraai uitgevoerde boek getiteld *“Prentjes uit de rijke Rooms Katholieke cultuur”* bevat ongeveer 500 prachtige afbeeldingen. De teksten zijn voor het grootste gedeelte van Susan Verspaandonk, schrijfster en catechete, en gedeeltelijk van Victor Spauwen. In dit tweede boek heeft Frans in hoofdzaak gekozen voor de periode van 1860 tot 1960, aangezien dit de tijd was van *“Het Rijke Roomse Leven”*.

Prentjesverzamelingen zijn vaak zeer uitgebreid en de verklaring daarvoor is dat ze veelal gekoesterd en zorgvuldig bewaard worden. Ze hadden hun eigen waarde voor degene die ze schonk en ontving: *“Ja maar, het is wel het prentje dat mijn moeder uitdeelde bij haar eigen Eerste Communie, het is al bijna 100 jaar oud. Alleen al daarom wil ik het bewaren.”* Frans heeft kort geleden nog een verzameling van 30.000 prentjes gekregen van een oude mevrouw uit Nuth. Waarschijnlijk liggen bijvoorbeeld alleen al in ons dorp nog een paar duizend prentjes in oude dozen. Wilt u ze toch wegdoen, denk dan ook eens aan de eigen heemkundevereniging.

De oorsprong van de devotieprentjes ligt in het middeleeuwse Europa. Het dagelijkse leven was namelijk doorweven met religie, rituelen en religieuze symboliek.

Prentjes zijn communicatiemiddelen die iets te vertellen hebben over *Hemel en Aarde*, over de dingen van het geloof. Zij spreken tot ons in woord en beeld middels de taal der symbolen. Meestal is de boodschap meteen duidelijk, omdat de tekst aangeeft voor wie het prentje is, wie het gaf of bij welke gelegenheid het gegeven werd. De afbeelding verwijst meestal ook direct naar de bijpassende gebeurtenis. De Kerk kent van oudsher een grote rijkdom aan symbolen en rituelen en in de sacramenten worden deze optimaal zichtbaar. Een prentje markeert vaak een bijzonder moment uit het gelovig leven. Het bekendste voorbeeld is ongetwijfeld het communieprentje. Vrij onbekend zijn *“tijdprentjes”* die verwijzen naar het kerkelijk jaar. Het jaar begint met de Advent, de voorbereiding op Kerstmis als de geboorte van Christus, en eindigt met het feest van Christus Koning. Het loopt niet gelijk met het ‘burgerlijk jaar’, maar is verdeeld in ‘sterke tijden’, te weten: de Advent, de Kersttijd, de Veertigdagentijd en de Paastijd. In de ‘tijd door het jaar’ ligt de nadruk niet op een bijzonder aspect.

Een andere onbekende soort zijn getijdengebedsprentjes. Het getijdengebed kent acht gebedsmomenten per dag en de oorsprong van deze gebeden is terug te vinden in de oudste geschreven bronnen over de joodse gebruiken. Op de betreffende prentjes worden de verschillende gebedsmomenten beschreven. De oudere lezers kennen zeker nog een aantal van deze momenten, zoals de lauden, vespers, noon en complete.

In kloosters werd het getijdengebed gezamenlijk gebeden en een pastoor bad deze gebeden op dezelfde vastgelegde tijden: hij bidt zijn brevier (getijdenboek). Tot in de jaren ‘50 van de vorige eeuw zag men ook in ons dorp de pastoor vaak op straat of in de tuin van de pastorie biddend in zijn brevier.

De doop, het eerste sacrament, werd tot in de jaren ‘60 nog zo kort mogelijk na de bevalling gedaan. De moeders waren meestal niet aanwezig, omdat zij volgens de toenmalige stand van de medische wetenschap tien dagen in bed moesten blijven. Vroeger werd de dopeling op de drempel van het kerkgebouw ontvangen. Daar sprak(en) de ouder(s) de naam van het kind uit als bevestiging dat om het doopsel gevraagd werd en dat de ouders, samen met de peetouders, het kindje in geloof zouden opvoeden. Dan ontvingen allen een kruisje, het ereken van een Christen, op het voorhoofd. Ook de gang door de kerk was een symbool: van de doopkapel in het westen naar het priesterkoor in het oosten, naar de opgaande zon toe, van donker naar licht, een krachtig symbool voor *“door het doopsel word je kind van het Licht”*. De belangrijkste handeling bij de doop is het driemaal overgieten van de dopeling met gewijd water; daarbij wordt de naam van Vader, Zoon en Heilige Geest en die van het kind genoemd.

Hoewel het gebruik van stromend water niet door Christus zelf werd genoemd, was het toch gebruikelijk om personen in stromend water te dopen, vermoedelijk omdat dit aansluit bij de joodse traditie. Water brengt leven en leven is een geschenk van God. Water staat aan het begin van de schepping. Het doopwater wordt in de paaswake elk jaar gewijd. Verrassend is ook de officiële regel in verband met welk doopwater is toegestaan. Het doopwater moet bij voorkeur zuiver, stromend

water zijn. In geval van nood mag ook zeewater of vervuild water worden gebruikt. Zelfs bouillon is een optie, mits daarvan zuiver water qua hoeveelheid het grootste basisingrediënt is. Sneeuw is geen stromend water en kan dus niet worden gebruikt.

Vroeger was het ook gebruikelijk dat bij de dopeling een vleugje zout op de tong werd gelegd met de woorden "Ontvang het zout van de wijsheid". Wijsheid heb je nodig om niet flauw in het geloof te zijn, maar het levend en op smaak te houden. Tijdens de doop wordt de dopeling ook gezalfd met "Chrisma". Deze 'Heilige Olie' wordt op Witte Donderdag door de bisschop gewijd en ook toegediend bij het Vormsel en de Priesterwijding.

Vrij onbekend zijn het doopsel van Begeerte en de Bloeddoop; het zijn beide vervangingen voor de sacramentele doop. Het doopsel van Begeerte ontvangt iedere ongedoopte die in geweten streeft om zijn of haar leven in te richten op een wijze die God welgevallig is, ook al kent hij God niet. De Bloeddoop is voor mensen die als ongedoopte Christus in zijn lijden hebben gevolgd, ook wel martelaren genoemd. Een zwarte bladzijde in de kerkgeschiedenis is de omgang met doodgeboren of ongedoopte kleine kindjes door deze in zogenaamde ongewijde aarde te begraven. Inmiddels is deze kwetsende omgang met ongedoopte kinderen er niet meer. Zij worden tegenwoordig met veel respect begraven en worden door God verlicht, waarvoor zij het doopsel van Begeerte ontvangen.

Een ander gebruik dat veel kwaad bloed heeft gezet was de "kerkgang". De vrouw die pas bevallen was en voor het eerst weer naar de kerk ging, onderging een reinigingsritueel. Zij liep dan nederig met een priester mee naar voren in de kerk en werd dan 'gezegend' (gereinigd). Ook een vrouw die kort na de geboorte haar kindje had verloren deed de kerkgang, wat het ritueel nog pijnlijker

maakte. Het was geen verplichting, maar in die tijd voelden veruit de meeste vrouwen zich toch verplicht deze vernedering te ondergaan. Overigens wreekte zich hierbij het onvermogen van de kerkleiders om zich in te leven in het vrouwelijke gevoelsleven. Het ritueel wordt veel begrijpelijker als men naar het ontstaan ervan kijkt, hetgeen men veel duidelijker had moeten communiceren. Een geboorte is een wonder, een wonder van leven, vol geheimen, vol machten en krachten, die een gevoel van ontzag oproepen. Het wonder van het leven kan vreugde en ontzag teweegbrengen. Een vrouw die een kind gebaard heeft

staat als het ware tussen hemel en aarde in. Zij geeft de wereld haar kind, maar staat daarbij nauw in contact met het bovennatuurlijke, het leven gevende. Maar zeker vroeger was zwanger zijn en bevallen vaak ook levensbedreigend voor de moeder. De vrouw heeft te maken met leven en dood, met goede en kwade machten. Dat alles maakte een vrouw die een kind kreeg heel bijzonder. Het ritueel is ontstaan vanuit de joodse traditie en is bedoeld als een spirituele (geestelijke) reiniging. In de Bijbel beschrijft Lucas dat Maria veertig dagen na Jezus' geboorte naar de tempel gaat om haar eerstgeboren zoon aan God op te dragen en zij neemt als offergave een koppel duiven mee. Er was nog een reden waarom de vrouw tien tot veertig dagen na de bevalling de moederzegen ontving, namelijk omdat de

vrouw bijna nooit bij de doop aanwezig kon zijn maar in het zogenaamde kraambed lag. Vanaf 1614 heeft de Kerk bij dit ritueel heel duidelijk de nadruk op dankzegging gelegd, maar helaas is dit vanaf eind negentiende eeuw niet voldoende herkend. Het werpt hierdoor in ieder geval een heel ander licht op dit gebruik. Ook van dit ritueel zijn devotieprentjes gemaakt.

Doopprentjes worden tegenwoordig praktisch niet meer uitgegeven. Wel wordt in vele parochies nog altijd een doopoorkonde uitgereikt – zoals ook in onze parochie – ter herinnering aan het ontvangen doopsel.

Het communieprentje is ook gebleven, maar sterk veranderd. Waar de vroegere prentjes verwezen naar het sacrament, verwijzen de hedendaagse communieprentjes vaak nog niet eens daarnaar. In het tweede boek van Frans staan werkelijk schitterende afbeeldingen van communieprentjes, met veel uitleg over de rijkdom aan symbolen die gebruikt werden.

Het rond de 7-jarige leeftijd ontvangen van "De Eerste Heilige Communie" – officieel "Het Heilig Sacrament des Altaars" – is door Paus Pius X pas op 8 augustus 1910 ingevoerd. Voorheen deed men dit zeer lange tijd op 12-jarige leeftijd. Door de hele geschie-

denis van de Kerk is het voortdurend een punt van discussie geweest op welke leeftijd kinderen ter communie kunnen gaan. Waarschijnlijk is het onbekend dat tot in de derde eeuw het gebruikelijk was dat pasgeborenen meteen na het Doopsel, ook het Vormsel en de Communie kregen toegediend, de zogenaamde “waterdoop”, en wel in de gedaante van wijn. In de vierde eeuw ontstond er een scheiding tussen de “waterdoop” en de “geestesdoop”, ofwel het Vormsel. Vanaf het vierde Concilie van Lateranen in 1215 werd er lokaal geweigerd om kinderen, die de jaren van het verstand nog niet hadden bereikt, de communie toe te dienen. De kern van het vormsel is aanvankelijk de handoplegging en dat is een teken van overdracht, ook wel het toebehoren aan God. Ook bij de priesterwijding is de handoplegging het meest essentiële gebeuren. De allereersten ontvingen hun handoplegging van één van de Twaalf Apostelen en daarna van hun opvolgers.

Het sacrament van de “Ziekenzalving”, thans bekend als de “Bediening”, is in de loop van de eeuwen geassocieerd met sterven. Het oorspronkelijke doel van het sacrament is echter dit toe te dienen aan alle zieke en lijdende mensen, en daarmee dus ook aan de stervende mens. Het sacrament komt uit de joodse traditie en daar was het met olie zalven van zieken, voor hen bidden en de handen opleggen in een zegenend gebaar heel gebruikelijk. De eerste christenen hebben dit ook gedaan en later is dit door de Kerk overgenomen. Het is opvallend dat vaak mensen die in hun leven weinig met de Kerk van doen hebben, toch graag de Ziekenzalving willen ontvangen, waardoor er een bepaalde rust over de stervende komt. Het religieus gevoel komt vooral bij noodsituaties vaak terug.

Het kerkelijk huwelijk wordt in onze tijd nog maar weinig gesloten. In de eerste eeuwen van het christendom werd in de Kerk van Rome vastgehouden aan het Romeinse recht en de gebruiken. Dit is natuurlijk niet verwonderlijk, want het huwelijk is niet door de christenen uitgevonden. Alle volkeren kennen hun eigen huwelijkstradities en de jonge Kerk heeft gaandeweg elementen van deze tradities overgenomen, met op christelijke voet geschoeide ritens bekleed, om zo te komen tot een christelijke huwelijksliturgie. Tot aan de tiende eeuw werd de huwelijksplechtigheid ten huize van de bruid gevierd en dus niet in een kerk. De vrouw had geen invloed op de keuze van de brui-

degom, de vader droeg haar over of bood haar aan. Vanaf de vierde eeuw werd het gebruikelijk om in een mis over de bruidssluijer een zegengebed uit te spreken, maar de eigenlijke bruiloft werd nog altijd bij de bruid gehouden. Pas in de tiende eeuw vond het huwelijk meestal in een kerk plaats, waarbij van wederzijdse instemming nog steeds geen sprake was: de vader van de bruid droeg de bruid over aan de bruidegom en zijn familie. Het is de middeleeuwse Kerk geweest die aan de emancipatie van het meisje heeft meegewerkt door de nadruk te leggen op de wederzijdse toestemming. Pas tijdens het Concilie van Trente (1550) heeft de Kerk het huwelijk als sacrament genoemd. De inzegening van het huwelijk hoeft niet in een Heilige Mis plaats te vinden. Bruid en bruidegom dienen elkaar met het “ja-woord” het sacrament toe. De voorganger hoeft dan ook niet per se een priester te zijn; ook een diaken kan voorgaan in een viering zonder eucharistie. De juridische kanten van het kerkelijk huwelijk en vooral de uitspraak “Wat op aarde verbonden is, mag niet gescheiden worden”, roepen de vraag op naar de onverbreekelijke band van het huwelijk. Dat is iets waar velen mee worstelen en geworsteld hebben. Tot in de hoogste rangen van de Kerk lijkt het probleem langzaam door te dringen.

In de geschiedenis van de Kerk ziet men in de loop van de tijd voortdurend veranderingen en de gigantische verzameling prentjes van Frans geeft daar tal van voorbeelden van.

Het is zeer de moeite waard Frans’ boeken te lezen en de prachtige afbeeldingen te bekijken. Elke liefhebber van prentjes, of met interesse in cultuurhistorie, kan hierin veel vinden. Het derde boek wordt voornamelijk een kijkboek; wij kunnen ons nu al verheugen op dit boek vol verrassende afbeeldingen. Alle bij dit artikel geplaatste prentjes zullen overigens in dat derde boek voorkomen.

